

**„... IN QUO SUNT OMNES THESAURI SAPIENTIAE
ET SCIENTIAE ABSCONDITI”
A NEVELÉSI ÉRTÉKEK ÉS A TUDÁS SZEREPE
A KERESZTÉNY PEDAGÓGIÁBAN**

SZERKESZTETTE:

FEHÉR ÁGOTA
MÉSZÁROS LÁSZLÓ

VÁC
2018

A kötet a 2018. április 27-én a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán megrendezett

**„... in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi”
A nevelési értékek és a tudás szerepe a keresztény pedagógiában**

című konferencián elhangzott előadások tartalmi összefoglalóit, valamint a konferenciához kapcsolódó tanulmányokat tartalmazza.

© Szerzők, 2018

© Szerkesztők, 2018

ISBN 978-963-7306-59-4

Felelős kiadó: Libor Józsefné dr., az Apor Vilmos Katolikus Főiskola rektora
Szerkesztők: Fehér Ágota, Dr. Mészáros László
Szakmai lektor: Dr. Molnár Krisztina, Dr. Berzsenyi Emese

Borító és nyomdai kivitelezés: Köménymag Kft.
Ügyvezető: Pantali Bence
2600 Vác, Zrínyi M. u. 39., Telefon: +36–20/268–8829

A KONFERENCIA TÁMOGATÓI:
Apor Vilmos Katolikus Főiskola
Váci Egyházmegye

A KONFERENCIA ELNÖKE:
Libor Józsefné dr.

A KONFERENCIA TITKÁRA:
Mészáros László

A TUDOMÁNYOS PROGRAMBIZOTTSÁG VEZETŐI:
Fehér Ágota
Mészáros László

A TUDOMÁNYOS PROGRAMSZERVEZÉS HELYSZÍNE:
Apor Vilmos Katolikus Főiskola
Pedagógiai, Pszichológiai és Testnevelési Tanszék
2600 Vác, Konstantin tér 1–5.
Telefon: +36–27/511–142
E-mail: pedkonferencia@avkf.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Szerkesztői előszó	7
Rövid program	8
Az előadások részletes programja	9
Absztraktok	12
Tanulmányok	
<i>Bacsó Benjámin – Hadnagy József</i>	40
A gyermekvédelmi szakellátásban élők iskolai kihívásai és az iskolai szociális segítség lehetőségeinek találkozása	
<i>Benyák Anikó – Fehér Ágota</i>	51
Az iskola küszöbén – a gyermekek biztonságélménye az iskolakezdés időszakában leendő tanítók gyakorlati tapasztalatai alapján	
<i>Cseri Kinga</i>	65
A vallásos tapasztalat egzisztenciális interpretációja és dialogicitása	
<i>Dancs Nikolett – Mészáros László</i>	76
A kultúra és az erkölcs Klebelsberg Kuno munkásságában	
<i>Erdősi-Boda Katinka</i>	89
„Schopenhauer, mint nevelő” – a filozófus kortárs Nietzsche ajánlásában	
<i>Fehér Ágota</i>	94
Segítés a szavakon túl – a ráhangolódó nevelés mint nevelési érték	
<i>H. Tóth István</i>	111
A Szent László királyunkról valló versünk a nyelv- és irodalompedagógiai gyakorlatban	
<i>Kiss Rózsa – Tímár Barbara – Mészáros László</i>	130
Az 1777. évi Ratio Educationis	
<i>Lepsényi Krisztina – Fehér Ágota</i>	141
Az empátia kialakulása és fejlesztésének lehetőségei	
<i>Mészáros László</i>	151
Gyermekevelés az ókori zsidó kultúrában	

<i>Nagy Edit</i> Munkahelyi stressz felmérése egy alapítványi középiskola pedagógusainak körében	159
<i>Nemes-Németh Nóra</i> A mecenatúra jelentősége egy 19. századi ciszterci gimnázium életében	177
<i>Pálmai Judit</i> „Igaz legyen szíved, igaz beszéded”. Erkölcsei nevelés a Horthy-kori olvasókönyvekben	186
<i>Rácz Márk</i> Gondolatok Olofsson Károly iskolás éveiről (1925-1933)	200
<i>Sógor Éva</i> A pedagógus személyisége és szerepe a konstruktivista és szocialista ideológiák fényében különös tekintettel a Csehszlovákiában élő magyarokra	218
<i>Stohl Róbert</i> Egy 18. századi album amicorum vizsgálata a közvetített értékek szempontjából	232
<i>Süveges Gergő</i> A Természetes Közösségfejlődés (NCD) első hat éve Magyarországon	240
<i>Szabóné Pongrácz Petra</i> A jövő, mely mára már a jelen. Tanulásban akadályozott/enyhe fokú intellektuális képességzavart mutató fiatalok nyomonkövetéses vizsgálatának tervezete	270
<i>Szőke-Milinte Enikő</i> Kommunikáció és információs műveltség	281
<i>Udvarvölgyi Zsolt</i> Neubauer József Felicián, kapucinus szerzetes élete és tevékenysége	304
<i>Valentné Albert Éva</i> Két kert, két iskola. Sacré Coeur – Budapest. New School – Abbotsholme	318
<i>Varga Szabolcs</i> „Az iskola” családterápiás szempontú elemzése	329
<i>Vörös Klára</i> A hittanóra értékszimbólum	342

PÁLMAI JUDIT
„IGAZ LEGYEN SZÍVED, IGAZ BESZÉDED”
ERKÖLCSI NEVELÉS A HORTHY-KORI OLVASÓKÖNYVEKBEN¹

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged
palmai@jgyrk.szte.hu

A cikk a két világháború közti nyolc olvasókönyvben megjelenő erkölcsi nevelés négy területét vizsgálja. Az első terület, amely a legösszetettebb a négy közül, azt mutatja be, hogy milyen általános elvárásokat támasztott a korabeli társadalom a gyermekekkel szemben, *milyen viselkedés volt az elvárt* bizonyos helyzetekben. Ezen kívül a cikk feltárja, hogy milyen erkölcsi előírások kapcsolódtak a *munkához és az anyagiakhoz, a haza szeretetéhez, valamint az állatok védelméhez.*

A kutatásról

A kutatás módszere

A cikkben bemutatott négy terület elsősorban a tartalomelemzés módszerére és az így nyert kvalitatív adatok elemzésére támaszkodik. Az elemzési egységek a tankönyvekben a szavak és a mondatok voltak. Bár a kérdéses témakört gyakran ábrázolták képek formájában is, a képek elemzése, egy másik kutatás témája.

Kategóriaképzés a tartalomelemzésben

Az erkölcs fogalmának konceptualizálásánál nagy nehézségekbe ütköztem, mert nem találtam olyan irodalmat, mely arra tett volna kísérletet, hogy tipologizálja az erkölcsi viselkedést. Ennek oka, hogy az erkölcs is, mint a normák, koronként és társadalmanként eltérnek, de rétegbeli és helyi különbségek is felfedezhetők köztük. Így az erkölcs kategóriáinak kialakítása első lépésben előzetes ismereteim alapján előre megfogalmazott kategóriákból állt², másodsorban pedig a tankönyvek vizsgálata során jöttek létre. A vizsgálatban összesen tíz kategóriát hoztam létre, melyből most négyet mutatok be a helyes viselkedéshez kapcsolódó, a munkához, a hazához és az állatokhoz fűződő korabeli elvárásokat.

A kutatás során az erkölcs területeit két nagyobb csoportra osztottam, egyszer vallási területre, amely minden olyan elemet magába foglalt, amely a

¹ „ AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA UNKP-17-4 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT”

² PÁLMAI J. (2017a): *Vallási nevelés a két világháború közötti pedagógiai dokumentumokban*. In: FEHÉR Á. – MÉSZÁROS L. (szerk.): „...et vocavit vocatione sua sancta” *A pedagógiai hivatás a keresztény nevelésben*. Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác, 251-270.

vallási neveléshez kapcsolható, a második terület pedig az erkölcs társadalmi részét ölelte fel, mely olyan elemeket takart, amelyek vallástól függetlenül jelentek meg az olvasókönyvekben.

A kutatás során azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a kérdéses időszakban e kettéválasztás túlzottan erőltetett és sok esetben nem is alkalmazható. Ennek elsődleges oka a korra jellemző nagyon erős egyházi befolyás³, amely minden tankönyvtípust áthatott, függetlenül attól, hogy az a tankönyv állami vagy katolikus kiadvány volt. Ennek köszönhetően az elvárt, helyes viselkedés számos olyan területe megjelent a tankönyvekben, amelyek az erkölcs társadalmi csoportjához köthetők (munka, anyagiak, haza, állatok védelme), mégis gyakran kapcsolódott hozzájuk valamely vallási elem is, így megnehezítve a besorolást. Ennek ellenére ebben a cikkben e négy területtel foglalkozom részletesebben, annak ellenére, hogy ezekben a kategóriákban vegyesen jelennek majd meg az erkölcs vallási és a társadalmi területei.

Minta

A kutatásban nyolc tankönyv került be a „*Népiskolai tankönyvek 1867-1945*” című katalógus alapján⁴. A katalógus segítségével listát készítettem az 1919-1945-ig fellelhető tankönyvekről, majd kiadók mentén 1-4. osztályig kiemeltem egy állami és egy katolikus tankönyvet.

Ebben az időszakban volt hit- és erkölcsstan oktatás a népiskolákban, mégis úgy gondoltam, hogy érdekesebb lenne olyan tankönyvet vizsgálni, amelyeket minden diák forgat. Így fordult a figyelmem az olvasókönyvekre, amelyek célja nem elsődlegesen a gyermekek erkölcsi nevelése – bár a korabeli tantervek elvárása alapján jelentős szerep jutott az olvasókönyveknek is e tárgykörben –, hanem az olvasási technika elsajátítása és a műveltség tágitása. Ennek ellenére érdekes vizsgálni és feltárni az olvasókönyvekben azokat a tartalmakat, amelyek látens módon jelennek meg az erkölcs legfontosabb területeit illetően.

Erkölcsi nevelés a két világháború közötti népiskolákban

Az 1925-ös és 1928-as tantervekben olvashatunk a korabeli oktatási rendszer elvárásairól az erkölcsi nevelés területét illetően. A tantervek „*Általános része*” azzal kezd, hogy az iskola – természeténél fogva – elsősorban az oktatásra helyezi a hangsúlyt, s mert a tudás napról napra egyre fontosabb lesz az emberek számára, az oktató nevelői feladatai úgy szorulnak mindinkább háttérbe. De ez

³ GERGELY J. (1999): *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*. Pannonica Kiadó, Budapest

⁴ HEGEDŰS M. – TÓTHPÁL J. (1984): *Népiskolai tankönyvek 1867-1945*. OPKM, Budapest

így nincs rendben, „az iskola nevelő munkásságának csökkenése ellen mindenütt küzdenünk kell, főképp pedig a népiskolában” – olvashatjuk a tantervekben.⁵

A népiskolában az oktatásnak és a nevelésnek együttesen kell hatni, mert az iskolának „a gyermekekben az egész ember művelését” kell előkészítenie, így tehát az erkölcsi életüket is. Hiszen az egyén becsületének, és ezek mellett még „vallási, állampolgári, hazafiúi élet erényeinek legalább csíráit a népiskola adja”.⁶

A folytatásban a tantervek kitérnek arra, hogy az erkölcsi nevelés „alapja és legerősebb eszköze a vallás”, s a tanítónak részt kell vállalnia a „vallási érzés ápolásában és mélyítésében” az oktató-nevelő munkája során. Mindezt a tanító pedig a példamutató magatartásával tudja elérni. Mert amit és ahogyan tesz a tanító sokkal nagyobb hatással van a gyermekre, mint az, amit mond.⁷

A tantervek ezen kívül alapelveket fogalmaznak meg az erkölcsi neveléssel kapcsolatban. Mindenekelőtt leszögeznek a dokumentumok, hogy „az erkölcsi nevelés nem külön tantárgy”.⁸ Erdey Ferenc a katolikus tanítóházak igazgatójaként 1926-ban az említett tantervi elképzeléseket megerősítve hasonlóképpen vélekedik az erkölcsről: „a morál nem elméleti tudomány, hanem kizárólag a gyakorlatot szolgálja”.⁹ Ha mindenféle erkölcsi intelmek és szabályok ismétlésével akarjuk az erkölcsi nevelés célját elérni, nem járunk majd sikerrel, mert nem hogy nem fejlesztjük a tanulók erkölcsi érzését, hanem eltompítjuk azt. A tantervek szerint az erkölcsi élet három mozzanata különböztethető meg, így az erkölcsi érzés, az erkölcsi cselekedet és az erkölcsi belátás. Az erkölcsi érzés a másokkal való érintkezés során keletkezik a tanulók lelkében. Kezdetben ez tényleg csak egy érzés, amely az emberek közti interakció során keletkezik, amikor valaki cselekedetét elítéljük vagy egyetértünk azzal. Majd ez érzés válik azzá, amely a megfelelő, erkölcsi cselekvésre is ösztönöz majd bennünket. Az erkölcsi élet betetőzése pedig az erkölcsi belátás, amely az erkölcsi érzéseinken és cselekedeteinken való elmélkedésből, összehasonlításból fakad, és bizonyos egyetemes erkölcsi tételekhez, elvekhez vezet minket.¹⁰ Ezt a sorrendet nem szabad megfordítani, a gyermeknek először tapasztalni és éreznie kell az erkölcsöt, csak azután vezethető rá az elméletre.¹¹

A tantervekben megjelenő második alapelv, hogy a tanító segítsen egyensúlyt és kapcsolatot teremteni a gyermekek otthonról hozott, a baráti kapcsolataik során keletkezett és a tanító által közvetített társadalmi erkölcsi érzések között. A tanítónak kötelessége megismerni a gyermekek otthonról

⁵ *Tanterv az elemi népiskola számára.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1925, 93.; *Tanterv az elemi népiskola számára.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928, 91.

⁶ *Tanterv* (1925) i.m. 93.; *Tanterv* (1928) i.m. 91.

⁷ *Tanterv* (1925) i.m. 94.; *Tanterv* (1928) i.m. 92.

⁸ *Tanterv* (1925) i.m. 94-95.; *Tanterv* (1928) i.m. 92-93.

⁹ ERDEY Ferenc (1926): *Új utak erkölcsitanításunk rendszerében.* Árpád Részevénnyársaság Könyvnyomda, Kalocsa

¹⁰ *Tanterv* (1925) i.m. 94-95.; *Tanterv* (1928) i.m. 92-93.

¹¹ *Tanterv* (1925) i.m. 100-101.; *Tanterv* (1928) i.m. 98-99.

hozott és a gyermekek egymással való érintkezésük során keletkezett erkölcsi érzéseit, ezeket ellenőriznie kell és, ha szükséges, ki is kell azokat igazítani.¹²

A tanulók erkölcsi nevelésének két eszköze a büntetés és a jutalmazás. Ám a tanító figyeljen arra, hogy e két eszközt ne vigye túlzásba, mindig az igazságosság vezérelje mindkét eszköz alkalmazásánál. A túlzott büntetés elkésérítheti a gyermeket, megalázza, vagy dacossá teheti. A dicséret viszont legyen inkább buzdítás, és elsősorban ne a tehetségre irányuljon, hanem a buzgalomra és a kötelességteljesítésre, hiszen ez amúgy mindenkitől megkövetelhető.¹³

A tantervek értekeznek arról is, hogy mely alkalmakhoz kell az erkölcsi oktatást rendelni. A szerzők szerint – ahogy már az elején leszögezték – az erkölcsi nevelés nem tantárgyhoz kapcsolódik, hanem át kell, hogy hassa az iskolai élet minden mozzanatát. Ám, hogy melyek azok a tantárgyak, amely a legmegfelelőbb teret biztosítják az erkölcsi nevelés számára? Erre a kérdésre a jó válasz a magyar nyelv és a történelem tantárgyak. Mivel ezek azok a tantárgyak, amelyek a leginkább az erkölcsi felfogás fejlődésének szolgálatában állnak.¹⁴

A magyar olvasókönyvek alapfeladataikon kívül célja még, hogy rajzaikkal, történeteikkel olyan képet szolgáltatassanak az életről, amelyek jóval egyszerűbben, tisztábban mutatják az életet, így azt a gyermek tárgyilagosabban vizsgálhatja, mint a saját életéhez kapcsolódó eseményeket. Ezen kívül azonban egyéb tárgyak is hozzájárulhatnak a tanulók erkölcsi neveléséhez, így a földrajz, mely megismerteti hazánk tájait, ezáltal a tanuló *„jobban szereti majd ezt a földet”*, a természet megismerése pedig emeli az ember erkölcsiségét. A tudás önmagában is nemesíti a szívet, elveszi az indulatok hevét. A művészeti tárgyak a munkához szoktatnak. Ha egy gyermek *„becsületesen megtanul valamely munkát és sikeres fáradozásának eredményét látja maga előtt, ebből olyan megnyugvást, meglelégedést, öntudatot merít, melynek nagy erkölcsi értéke van.”*¹⁵

Végül a tantervek pontosan tisztázzák, hogy milyen erkölcsi eszmény irányában kell fejleszteni a tanulókat. Mindenekelőtt sosem szabad elfelejteni, hogy a gyermekeket a való élet számára neveli a tanító. Tartózkodni kell a hazugságoktól, de óvakodni kell az érzelm túlzott kimutatásától is. Így az első eszmény, amelyet a gyermek megtapasztal és elmélyít, a becsület érzése lesz. A második vezéreszmény a munka szeretete, mert *„becsületes munka szerezhethi meg a lélek nyugalomát és boldogságát”*. A harmadik a szeretet és az odaadás, hogy *„tiszteljük Istent, szeressük és segítsük embertársainkat, és szeressük királyunkat, hazánkat, népünket; hiszen mindenünket ezeknek köszönhetjük”*.¹⁶

¹² Tanterv (1925) i.m. 96-97.; Tanterv (1928) i.m. 94-95.

¹³ Tanterv (1925) i.m. 100.; Tanterv (1928) i.m. 98.

¹⁴ Tanterv (1925) i.m. 101-102.; Tanterv (1928) i.m. 99-100.

¹⁵ Tanterv (1925) i.m. 101-104.; Tanterv (1928) i.m. 99-102.

¹⁶ Tanterv (1925) i.m. 104-105.; Tanterv (1928) i.m. 102-103.

A tantervek záró akkordjából kiolvashatjuk, azokat az erényeket, melyeket az erkölcsi nevelés pilléréként el kellett sajátítania a korabeli gyermekeknek. Ezek a pillérek bontakoztak ki a két világháború közti tankönyvek elemzésében is. A becsületes ember eszménye, aki nem hazudik, nem lop és segíti embertársait. A dolgozó és szorgalmas ember, aki így hasznára van a társadalomnak, aki elégedett és boldog munkája által. Valamint előtűnik a természetet és hazáját szerető, tisztelő és akár érte meghalni képes honfi ábrázolása is. A következő fejezetekben az ezen eszményeket alátámasztó megjelenésekre hozok egy-egy példát a vizsgált olvasókönyvekből.

A Horthy-kori olvasókönyvek erkölcsi nevelésének négy területe „Jó tett jót nyere”

Az első kategória bemutatása olyan említéseket, történeteket, felszólításokat tartalmaz, amely arra figyelmeztette a korabeli gyermekeket, hogy viselkedjenek helyesen, mit tegyenek, vagy mit ne tegyenek meg.

Az egyik első osztályos tankönyvekben a gyermekeket gyakran csak szólásokkal és mondásokkal figyelmeztették bizonyos helyzetekre, és ezzel egyben közölték is velük, hogy mi a társadalom által elvárt viselkedésforma. Mint például az alábbi mondatokban: „*Akit hazugságon kapnak, majd nehezen hisznek annak*”, „*Zsugori ne légy*”, „*Úgy élj, hogy mindenki szeressen*”, „*Igaz legyen szíved, igaz beszéded*”, „*Haragnak megbánás a vége*”¹⁷. Ezen kívül még megtudhatjuk más olvasmányokból, hogy a jó gyermek nem rongálja a könyveket¹⁸, hogy a jó gyermekek legyenek engedelmesek, szófogadók és szorgalmasak¹⁹, hogy az „*erősebb nem elnyomni, hanem segíteni köteles a gyöngébbet*”²⁰; hogy a „*jó tett jót nyere*”²¹; hogy „*ne hallgass a hízelgő szavára*”²²; hogy „*akinek nem kell a barátság, nem is érdemes a barátságra*”; hogy „*van-e rútabb, mint a hálátlanság*”²³; vagy, hogy „*ha gorombák vagyunk mások iránt, mi sem várhatunk egyebet*”²⁴.

A fenti felszólításokon kívül számos elbeszélés is feltárja a Horthy-kori erkölcsi elvárásokat. Így a „*Jó gyermek*” című olvasmányból megtudhatjuk, hogy Ilonka és Béla hogyan segítettek egy asszonynak, aki rőzsével sietett haza a kisgyermekeihez. Ilonka és Béla meglátták az asszonyt az ablakból, odamentek és szívesen segítettek neki, mert „*így cselekszik minden jó gyermek*.”²⁵ Hasonló a Jó gyermek történetéhez „*A figyelmes gyermek*” elbeszélése, ahol János felsegít

¹⁷ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 43-59.

¹⁸ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 93.

¹⁹ BENEDEK – KÓRÖSI – TOMCSÁNYI (1924) i.m. 83.

²⁰ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 75.

²¹ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 83.

²² MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 90.

²³ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 92-93.

²⁴ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 97.

²⁵ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 58-59.

egy idős emberen, aki a templomba sietve elcsúszik a jégen, míg Vilmos csak nevet az idős férfin. A férfi megköszöni a segítséget Jánosnak, és kéri Isten áldását a gyermek jó szívéért. Eközben Vilmos már nagyon sajnálja, hogy nem segített az szegény öregemberen.²⁶

Az „*Erzsi és Magda*” című olvasmányból pedig az derül ki, hogy milyen fontos a megbocsátás. Magda jószívű gyermek volt, de nagyon szeles és vigyázatlan, így egy alkalommal, miközben egy labda után szaladt, véletlenül fellökte Erzsit, aki lehorzsolta a térdét és el is sírt magát. Látszott, hogy Magda nagyon megbánta tettét, így miután Erzsi letörölte könnyeit, odament Magdához és megnyugtatta, hogy nem haragszik rá, nem fogja beárulni sem, hiszen nem szándékosan tette, amit tett. S a történet azzal zárul, hogy „*milyen kedves, aki meg tud bocsátani*”.²⁷

Azonban nem csak a megbocsátás a kötelességünk, de bosszúállók sem lehetünk. Erre az intelemre több olvasókönyv is felszólít bennünket. A „*Ne légy bosszúálló*” című elbeszélésben Jóskát megcsípte egy méh. A fiú annyira megdühödött az állatra, hogy fogott egy botot és elkezdte ütlegetni a méhkast. Erre több száz méh kezdte el csipkedni Jóskát, akit az édesanyja alig tudott kimenekíteni a felbőszült méhrajból. Jóska végül megfogadta, hogy soha többet nem lesz bosszúálló.²⁸

A „*Csillaghullás*” című leírásban a mindenét másnak ajándékozó szegény leány történetét ismerjük meg, akinek a végére már semmije sem marad, de az ég megajándékozta jó szívéért úgy, hogy a csillagok elkezdnek lehullani az égből, s mind ezüstkoronává változnak, megjutalmazva ezzel a jószívű, adakozó leányt.²⁹

A jó cselekedetek repertoárját bővíti a „*Ne tudja a balkéz, mit cselekszik a jobb*” című olvasmány, melyben láthatjuk, ahogy Ilonka megosztja uzsonnáját az egyik osztálytársával, Mariskával, aki nem hozott magával ételt. S mindezt oly módon, hogy még Mariskának sem tűnik fel. Ilonka figyel arra, hogy Mariska félrevonul az erdőbe, mikor mindenki más elkezd elfogyasztani a magával hozott ételt. Ilonka Mariska után megy és az erdőben szedett virágaiból kér egy szálat, cserébe az édesanyja által sült süteményéért. Majd Ilonka visszamegy társaihoz, mintha misem történt volna. A történet pedig azzal fejeződik be, hogy „*a jó tett becsesebb, ha gyöngéden kínáljuk és nem tudja meg más. Ezt úgy szoktuk mondani, hogy »ne tudja a balkéz, mit cselekszik a jobb«*”.³⁰ Hasonlóképpen cselekedett Pista és Magda is, akik vajás kenyereiket Jancsinak adták, egy szegény fiúnak a „*Kenyérsák Pista*” című olvasmányban. A történetben a felnőttek rosszállóan nézték, hogy a kisfiú mennyi kenyeret eszik

²⁶ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 76.

²⁷ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 67.

²⁸ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 63-64.

²⁹ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 69.

³⁰ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 91-92.

uzsonnára, ezt megemlítették Pista édesanyjának is, mivel nem sejtették, hogy a fiú minden szelet kenyerét egy szegény fiúnak ajándékozza.³¹

A következő történet is a fenti elbeszéléseket erősíti, hogy nem csak akkor kell helyesen viselkednünk, ha jutalmat kapunk érte, hanem akkor is, ha azért nem várhatunk semmit. A „*Miért vagy jó?*” című írásban egy édesanya arról oktatja ki kislányát – aki azért sírdogál, mert őt a plébános úr nem szólította fel az iskolába, pedig ő is tudta volna a feltett kérdésekre a választ –, hogy „*a jócselekedet nem mindig talál rögtön jutalomra, sőt némelykor meg is feledkeznek a jó emberekről. Azért azonban mégis jónak kell lennünk.*”³²

A másokról való gondoskodás megjelenik „*A kis szakács*” című leírásban, ahol egy anyukát látunk, amint kalácsot süt. A gyerekek kérlelik édesanyjukat, hogy hadd segítsenek neki. Az anyuka örül neki és ki is osztja a feladatokat. Miután kiszültek a kalácsok, az anyuka egyet félretesz, mert az „*a szegény szomszéd Juliskáéé lesz*”.³³

A folytatásban Tompa Mihály 1857-ben írt verse meséli el a korabeli gyermekeknek, hogy milyen a jó családi fészek, és milyen családi kapcsolatok voltak rokonszenvesek a kor társadalma számára. „*A gazda*” című költeményben egy dúsgazdag férfi számot vet az életével, s mert nem születtek gyermekei, ezért úgy határoz, hogy rokonait segíti meg vagyonával. A rokonok megörülnek ennek és fel is ajánlják neki, hogy öregségére lakjon náluk, szívesen gondját viselik majd. A gazda kezdetben ellenáll a hívásoknak, de egyszer úgy határoz, hogy vándornak öltözve ellátogat a rokonaihoz, „*mert terve az volt: széllyel-nézni / A rokonok között elébb: / Hogy hol lehet legjobban leélni / Még hátra lévő idejét?*” A harmadik rokon kivételével – aki fukar volt, „*zárt ajtók és vas rácsok*” között élt állandó panasszal a száján –, minden rokona szívesen fogadta. Ám csak az utolsó családnál talált olyan rendet, tisztaságot, szeretetet, hűséget, békét és megbecsülést, ahol életének utolsó napjait szépen leélheti. A másik két rokonnál vagy az állandó mulatozás miatt, amely állandó pazarlással járt együtt, vagy a családi szeretet hiánya miatt, amelyet mindennapi „*szülői, hitvesi, testvéri*” veszekedések tarkított, de nem volt maradása a gazdának. Csak a negyedik családban talált olyan légkört, olyan családi értékeket, „*melynek vidám, boldog körében*” éldegélt még sok ideig.³⁴

A hazugság elkerülése kiemelkedő téma a vizsgált tankönyvekben, de elsősorban rövid felszólításokban, szólásokban, mondásokban kerül elénk a könyvek olvasása közben. Ám egy mese is foglalkozik a témával, melynek csattanója, hogy a hazugságnak nagy lesz a büntetése. Volt egy ember, akinek két fia volt és egy kecskéje. Az apa egy nap megkérte az idősebbik fiát, hogy vigye

³¹ BENEDEK – KŐRÖSI – TOMCSÁNYI (1924) i.m. 27-29.

³² MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 6-7.

³³ NAGY T. P. (1936): *Betűbokréta. Új ABC a katolikus népiskolák első osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 41.

³⁴ TOMPA M. (1922): *A gazdag*. In: BENEDEK E.: *Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára*. Lampel Kiadó, Budapest, 203-205.

ki a kecskét „*bokáig érő vízbe, meg térdig érő fűbe legelni*”. A nagyobbik fiú így is tett, ám mikor hazaértek és az apa megkérdezte a kecskét, hogy evett-e és ivott-e, a kecske azt válaszolta, hogy se nem evett, se nem ivott, „*éhen, szomjan majd elveszett*”. Másnap a gazda a kisebbik fiát küldte ki a kecskével, de most ő is követte a fiát, hogy megnézzze, hova viszi az állatot. Láta, hogy bokáig érő vízbe, meg térdig érő fűbe legelteti a kecskét, így hazament. Este, mikor visszaért a fia és a kecske, megint megkérdezte az állatot, hogy evett-e, ivott-e aznap. A kecske megint azt felelte, hogy nem evett és nem ivott. Erre a férfi nagyon megharagudott, így szólt a kecskéhez: „*Tegnap is így tettél, tegnap is hazudtál; Most lakolj meg érte, amiért hazudtál.*” Azzal megfogta a kecskét, hogy levágja. Ám a kecske elmenekült és bebújt a kis nyúl házába. A nyúl hazaérve látta, hogy van valaki a házában. Nem mert bemenni, csak megkérdezte, hogy ki van benn. A kecske azt válaszolta, hogy ő egy vadkecske és megdöfi a nyulat a szarvával, ha nem hagyja békén. Erre megijedt a nyúl és segítséget kért először a farkastól, majd a medvétől, de mind megijedt a kecskétől, végül a sündisznó segített kikergetni a kecskét a nyúl üregéből, az állatok pedig bosszúból széttépték.³⁵

A szorgalmas tanuló elbeszélésben azt tudhatjuk meg, hogy a korabeli társadalom milyen elvárással volt a diákokkal szemben. A leírásban az erkölcsi és az illemszabályok szorosan egymáshoz illeszkedik. Mindenekelőtt a leírásból megtudjuk, hogy a főszereplő, Mari, örömmel jár iskolába. A padban úgy ül, ahogy a tanító megmutatta neki, nem görnyed össze, még akkor sem, ha ír vagy rajzol. Vigyáz a szeme egészségére, így az írkát, rajzot vagy könyvet nem tartja közel a szeméhez. Kezét tisztán tartja, körmeit rendszeresen vágja, nem rágja. Figyel a tanítóra, ha kérdezi, egyenesen feláll, kezeit lenn tartja és egyenesen a tanító szemébe néz. Illedelmesen felel. Szót fogad tanítójának. Leckéjét mindig elkészíti. „*Mari szorgalmas és rendes tanuló.*” Az ilyen gyermeket sok örömet szerez tanítójának és szüleinek is, ráadásul az ilyen diákot mindenki szereti.³⁶ Bár a leírásban szereplő elvárások közül sok inkább az illemszabályok körébe sorolnánk, mégis a történetet olvasva ezek az elvárások olyan szigorral és keménységgel szólalnak meg, hogy azok már-már erkölcsi szabályként hatnak.

Erkölcsi intelemként jelenik meg egy versben „*A szülők iránti tisztelet*”. „*»Tiszteld atyádat és anyádat!« / Ez az Isten parancsolatja! / Szíved is a háládatosság / Erre int, erre nógatja. / Ez intést én híven megőrzöm, / hogy jól legyen dolgom e földön.*”³⁷

A szülői tisztelet további példáját látjuk „*A hálás fiú*” című történetben, ahol Márton, a főszereplő, alig töltötte be tizenkét évét, máris elszegődött szolgálónak egy gazdag emberhez, mert édesapja öreg volt már és beteges, így akart neki segíteni. A gazdától csak annyit kért, hogy minden vasárnap adja ki a bérét, mert az édesapjának szeretné adni a pénzt. A gazdának ez nagyon tetszett, s mert Márton egész nyáron nagyon szorgalmasan dolgozott, minden vasárnap kiadta

³⁵ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 104-106.

³⁶ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 5.

³⁷ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 9.

neki a fizetséget. Márton apja pedig nagyon örült a pénznek és hálás volt fiának.³⁸

A helyes viselkedést leíró passzusokból egyértelműen kirajzolódik számunkra a két világháború közti társadalom erkölcsi embereszménye: a becsületes, szorgalmas, embertársainak segítő, szüleit tisztelő ember, aki nem lop, nem hazudik, nem árulkodik, nem zsugori és nem haragtartó. Szereti és támogatja embertársait, mindig azt lesi, mikor tudna segíteni, s ezért cserébe nem vár jutalmat.

„Akinek nem kell dolog, szükségét lát és nyomorog”

A korra igen jellemző a munka középpontban helyezése, a szorgalmas ember eszménye, mint ahogy a fejezet címében is olvashatjuk, aki nem dolgozik, annak nem lesz miből megélni.³⁹ Az egész korszakot áthatja a munka népszerűsítése, tisztelete. Ám ezen kívül igen gyakran a munka az imádsággal, tehát vallási-erkölcsi tartalommal jelenik meg a dokumentumokban, függetlenül attól, hogy katolikus vagy állami kiadványt tartunk-e a kezünkben, hiszen „*ki dolgát Istennel kezdi, rendszerint jól is végzi*”⁴⁰, vagy, mert „*a csendes, tiszta munkásélet tele van Istennel*”.⁴¹

„*Munkásság az élet sója, / a romlástól mely megójjja; / S csak az, aki nem hever: / várhat áldást és sikert*”⁴² – folytatja a sort a következő idézet; „*Ki dolgozni nem szeret, nem érdemel kenyeret*” és „*hamar munka ritkán jó*”⁴³ mondja a vers és a közmondás. Ezen kívül a korabeli olvasókönyvekből megtudhatjuk, hogy a munka nem csak a megélhetést biztosítja, hanem vidámságot és az unalom elűzését is, mert a „*munkás élet ad a szívnek vidulást*”.⁴⁴

Nem csak rövid figyelemfelkeltő mondatokkal, de elbeszélésekkel is népszerűsítik a dolgozók kezét a kor olvasókönyveiben. A szorgalmas, szüleinek segítő „*kis gazdasszony*”⁴⁵ vagy egy másik olvasókönyvben „*a kismama*”⁴⁶ – nagyon hasonló – történetében egy kislányról olvashatunk, aki édesanyjának nagy segítségére van, mert port töröl, söpröget, mosogat, megteríti, gondját viseli a testvéreinek és, hogy az édesanyjának még nagyobb örömet szerezzen, friss virágot is tesz a vázába.

³⁸ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 16.

³⁹ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 43.

⁴⁰ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 9.

⁴¹ *Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1929, 127.

⁴² BENEDEK E. (1922): *Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára.* Lampel Kiadó, Budapest, 211.

⁴³ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 57.

⁴⁴ BENEDEK – KÓRÖSI – TOMCSÁNYI (1924) i.m. 34.

⁴⁵ TOMCSÁNYINÉ (1920) i.m. 78-79.

⁴⁶ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 19-21.

Az „*Aratás után*” című elbeszélésből megtudhatjuk, hogy „*a jó magyar ember nemcsak ésszel, meg karddal szolgál a hazának, hanem ott fogja meg a dolog végét, ahol éri.*” Akinek úgy alakult az élete, hogy „*nem könyvből, hanem a földből tanulja a megélhetés mesteriségét, hát az megfogja az eke szarvát s görnyedő testtel puhítja a vetés ágyát. Nehéz dolog, de tisztességes, becsületes munka.*” A munkát felügyelő jó gazda pedig megbecsüli munkásait, úgy bánik embereivel, mintha testvérei lennének, mert „*nemcsak tudja, de érzi is, hogy nem a ruha teszi az embert.*”⁴⁷

A „*Munkára*” című elbeszélésben a gyermekeket arról tájékoztatják, hogy „*de szép a munka. Munka nélkül nem élhetünk. Ezt a jó Isten rendelte így. Pedig ő a legjobban tudja, mi kell az embernek.*” A munka ebben az esetben a gyermekek munkáját jelenti, a tanulást, amelyről – ha majd felnőnek – kiderül, milyen jó is, hogy iskolába jártak.⁴⁸

A munka kategóriája alá ezen kívül még bekerültek az anyagi javakkal kapcsolatos említések is, és ebből kifolyólag olyan felszólítások, történetek, amelyekben mások tulajdonának elsajátítását tiltják: „*ami a tied, tedd el, / a másét ne vedd el*”; „*ne bánts-d-nak híják a másét*”⁴⁹. A lopás tiltása már az előző fejezetben is megtalálható volt, ezeket az említések két kategóriába rögzítve lettek.

A pénz tiszteletére és takarékosagra is buzdítanak a könyvek. Egy történetben Jézus Urunk Péter apostolával útra kelt. Útközben találtak egy krajcárt. Jézus megkérte Pétert, hogy vegye fel az érmét, de az apostol úgy gondolta, hogy nem érdemes lehajolni „*egy hitvány krajcárért*”. Jézus mégis felvette az érmét úgy, hogy azt az apostol ne vegye észre, majd a városba érve száz szem cseresznyét vett a krajcáron. Miután továbbindultak, Jézus egyesével elszórta a cseresznyéket úgy, hogy Péter ezt se lássa, majd szólt Péternek, hogy vegye fel a cseresznyéket. Mivel az apostol a hosszú út alatt igen megéhezett és megszomjazott, százszor is lehajolt, hogy felvegye a menet közben elszórt gyümölcsöket. Végül Jézus felhívta Péter figyelmét arra, hogy semmibe vette és nem hajolt le egy krajcárért, de helyette százszor lehajolt az érmeért vett cseresznyéért, mert – ahogy a történet tanúsága szól – a „*rest többet fárad*”.⁵⁰

A szorgalmas asztalos történetéből pedig megtudhatjuk, hogy bár ő maga jó módú, de nem herdálja el a pénzét, mert a jövedelmének egy részét adóságainak törlesztésére költi, a másik részét pedig kölcsön adja kamatra. Adóságnak tekinti azt a sok munkát és pénzt, amit a szülei felnevelésére szántak,

⁴⁷ BENEDEK (1922) i.m. 184.

⁴⁸ MÓCSY – PETROVÁ CZ – WALTER (1925) i.m. 4-5.

⁴⁹ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 43-44.

⁵⁰ *Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1929, 5-7.

ezt, úgy gondolja, vissza kell fizetni. Míg a kölcsönt a gyermekei neveltetésére fordítja, amit ha majd öreg lesz, úgy is vissza fog kapni tőlük.⁵¹

A munkához és anyagiakhoz kapcsolódó 20. század eleji elvárások is igen egyértelműek: szeresd a munkát, mert a megélhetéshez szükséges, ezen kívül elűzi a gondot és az unalmat, boldoggá és elégedetté teszi az embert. A szorgalmas és dolgozó embert pedig elismerik és becsülik embertársai. A pénz ugyanakkor csak egy csereeszköz, amely a megélhetéshez szükséges, de halmozása nem életcél. Meg kell becsülni, meg kell tanulni beosztani, de nem válhat boldogságunk egyetlen eszközévé.

„Isten, áld meg a magyart!”

A két világháború közti tankönyvek erőteljes irredenta szemléletet közvetítenek, vagyis az elcsatolt területek visszaszerzése utáni vágy, amely gyakran jelenik meg fohász vagy ima formájában a vizsgált könyvekben. Ezek mellett azonban nagyon erős a hazaszeretetre való nevelés is a dokumentumokban. Jelen cikkben csak azok a hazát érintő megjelenések kerültek rögzítésre, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak az erkölcs társadalmi vagy vallási vetületeihez. Ennek egy jó példája a következő történet, melyben a haza védelme mint jócselekedet rajzolódik ki előttünk.

A „*Perecet vegyenek*” című leírás kiinduló mozzanata, hogy Rózsika, egy perecárus, megkérdezi a gyerekeket, hogy szeretnének-e perecet. Három gyermek ujjongva jelzi is, hogy kérnek, ám Rózsika megálljt parancsol nekik, hiszen a perecek nincsenek ingyen, fizetni kell értük. Azonban a gyerekeknek nincsen pénze. Csakhogy a perecárus szíve meglágyul és kijelenti, hogy ő mást is elfogad fizetségül, mégpedig „*egy jó tettet*”. A folytatásban olvashatjuk, hogy az első gyermek jócselekedete az volt, hogy bekötözte egy játék baba fejét, miután az leesett. A másik kislány megetette a madarakat. Ők mind kaptak egy-egy perecet, mert jót cselekedtek. A harmadik gyermek, egy fiú volt, Gyurica, aki úgy gondolta, hogy a „*jótett-pénze*” az, hogy a játék katonáival legyőzte az oroszokat. A perecárus valóban látta, amikor a fiúgyermek egy regiment ólomkatonával játszott, a harctéren magyar és orosz katonák küzdöttek egymás ellen, s mert az oroszok megtámadták a magyarokat, az utóbbiak legyőzték őket. Rózsika mialatt átadta a perecet a kisfiúnak, ezekkel a szavakkal biztatta őt: „*Jól van, Gyurica, mindig is védelmezd a magyart, a magyar hazát!*”⁵²

A vizsgált dokumentumok kitérnek a szülőföld és a haza fogalmának tisztázására is. A szülőföld az a hely, ahol születünk, ahol megkeresztelték, ahol a szüleink ápoltak, ahol iskolába jártunk. „*Ez a hely igen kedves nekünk*”. A haza pedig az az ország, ahova a szülőföldünk tartozik. A folytatásban a „*Magyar*

⁵¹ Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára. Szent István Társulat, Budapest, 1929, 8.

⁵² BENEDEK – KÖRÖSI – TOMCSÁNYI (1924) i.m. 51-53; PÁLMAI J. (2017b): *A hazafias nevelés elemei a Horthy-kor pedagógiai dokumentumaiban*. In: *Honvédségi Szemle*, 1. sz. 92-101.

vagyok” című verssel tovább nyomatékosítják a haza jelentőségét: „*Magyar vagyok, magyarnak születtem. / Magyar nótát dalolt a dajka fölöttem. / Magyarul tanított imádkozni anyám, / és szeretni téged, gyönyörű szép hazám. / Lerajzolta képed szívem közepébe, / beírta nevedet szívem legmélyébe. / Áldja meg az Isten a keze vonását! / Áldja meg, áldja meg a magyarok hazáját!*” Ezt követően további két költemény erősíti a haza iránti elköteleződést a „*Mi a haza*” és „*Az én hazám*” című versek. Ez utóbbi buzdítja a korabeli gyerekeket, hogy ha majd szükséges lesz, bátran és büszkén álljanak harcba az országért: „*az én hazám a legdrágább a világon. Csatán vették apáim, nem vásáron! Hej! amiért ők vérükkel fizettek, boldog vagyok, ha érette halok meg!*”⁵³

Az országot jelképező trikolor is Isten ajándéka: „*Háromszínű magyar zászló, jaj, be szép! Talán bizony kis angyalok festették? Nap csókolja, tavaszi szél lengeti. Tudom, hogy a jó Isten is szereti!*”⁵⁴

Az elcsatolt területek utáni vágyakozást tükrözi a szó szerinti értelemben is hitvallásként kezelt vers, mely egy március 15-i iskolai ünnepség kezdő akkordjaként hangzott el és amelynek első versszaka ikonikus jelmondata lett az egész korszaknak: „*Hiszek egy Istenben. / Hiszek egy hazában. / Hiszek egy isteni / örök igazságban! / Hiszek Magyarországot / feltámadásában.*”⁵⁵

Az imádságokon kívül a vallási-erkölcsi és a nacionalista ideológiai nevelés a negyedik osztályos olvasókönyvekben egyéb módon is összefonódik, mégpedig a magyar történelem mondákban, ahol egyes magyar királyokat a „szent” jelzővel illetnek és használnak, így például Szent István, Szent László, Szent Imre herceg, akik a keresztény katolikus hit alapjait Magyarországon lefektették és megszilárdították, így tántoríthatatlan példaképeivé váltak a hívő és hazáját szerető fiatalok számára. Ezen kívül a magyarok mondatörténetéből olvashatunk még Mátyás királyról is, aki nem tűrte, ha sanyargatták „*a szegény földnépet*”⁵⁶, s így rá a nép mindig mint védelmezőre, jóakaróra tekintett: „*Mátyást mostan választotta / mind ez ország királyságra, / mert ezt adta Isten nekünk, Mennysorságból oltalmunkra.*”⁵⁷ De megjelenik Attila is, a hunok királya, aki méltó volt Isten kardjára és azzal „*meghódította az egész világot*”⁵⁸.

A hazát érintő erkölcsi előírásokban vehetjük leginkább észre, mennyire erősen összeolvad a vallási és a társadalmi tartalom. Ezen kívül érdemes megemlíteni, hogy éppen a fentebb említett erős egyházi és állami összefonódásnak köszönhető, hogy a katolikus tankönyvekben sokkal gyakoribbak hazát érintő tartalmak, mint az állami kiadványokban.

⁵³ MÓCSY – PETROVÁČZ – WALTER (1925) i.m. 99-101.

⁵⁴ NAGY (1936) i.m. 80.

⁵⁵ NAGY (1936) i.m. 79.; VANYÓ József (2002): *A Magyar Hiszekegy születése*. In: *História*, 1.

SZ.

⁵⁶ BENEDEK (1922) i.m. 17.

⁵⁷ BENEDEK – KÖRÖSI – TOMCSÁNYI (1923) i.m. 30.

⁵⁸ BENEDEK – KÖRÖSI – TOMCSÁNYI (1923) i.m. 38-40.

„Szeressétek az állatokat!”

A '20-as években a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte az „állatvédelmi nevelőoktatást” az összes iskolában. Ennek hatására Fodor Árpád, az akkori Országos Állatvédelmi Egyesület főtitkára, állami főgimnáziumi tanár, a korábbi évek e tárgykörében született előadásait egy kötetben összegyűjtötte, s a minisztérium iránymutatásként kiadta a az iskolák számára. A könyv előszavában olvashatjuk, hogy a nevelőoktatás feladata a jó szív nevelése, s „*az igazi jó szív próbája a néma szenvedők, az állatok iránti érzelem.*”⁵⁹ Ezen elvek mentén íródtak az olvasókönyvek is, így gyakran találkozhatunk bennük felszólításokkal vagy történetekkel, amelyek az állatok védelmében születtek.

Az állatokat szórakozásból kínzó gyermek képe gyakran jelenik meg az olvasókönyvekben. A cselekedetet a korabeli társadalmi norma szerint mélységesen elítélték és különös gondot fordítottak arra, hogy a rossz példát a tanulók ne kövessék. E cselekedetre irányuló és a korszakra jellemző rosszallás és megvetés jelenik meg „*A két cica meg a hamis gyermek*” című versikében is: „*Egyszer két kis fehér cica / Künn az utcán sétál vala*” és játszadoznak egymással. Meglátja őket egy gyerek, aki elkezd futni feléjük, „*hogy kergesse, megfoghassa, haza vigye, nyávogtassa*” a kis jószágokat. Már-már úgy néz ki, hogy a gyerek elkapja őket, amikor az egyik kismacska kitalálja, hogy csalják be a gyereket egy gödörbe. Amit kitaláltak a cicák, úgy is lett, a gyerek beleesett a gödörbe, ott eleredt az orra vére, „*sírt-rít, ahogy száján kifért. / Föl nem venném száz forintért!*” Így a rossz lurkó pórul járt, míg a két kiscica pedig vidáman eliszkolt.⁶⁰

„*Az anyaveréb. Egy budapesti fiú levele*” című írás arról számol be, hogy a falun töltött idejében a fiú mennyire megszerette a falusi közeget, mennyi élményt és barátot szerzett ott. Ám nem mindegyik falusi fiút szerette meg, mert a levél írója szerint „*van egy nagy hibájuk (a falusi gyerekeknek): alig van köztük, aki ne kínozná a madarakat.*” Bandi, a levél írója belátta, hogy szép szóval nem tudja lebeszélni a fiúkat a madarak kínzáráról, így cselhez folyamodott, aminek a vége az lett, hogy minden gyerek megfogadta, hogy többet nem bántják a madarakat.⁶¹

„*Az ökörszem*” bemutatásának záró akkordjaként megjelenik, hogy a kismadárnak sok ellensége van, de még a tudósok sem ismerik mindegyiket, így mi magunk is keveset tehetünk védelmükre, de azt igen, hogy emberek, valamint a gyermekek ne bántsák a madarat, és „*akinek jó szíve van, nem is üldözi.*”⁶²

A természet és az állatok szeretete a korabeli felfogás szerint nemesíti a szívet, így, mint azt a történetekből is láthatjuk, a 20. század elején kiemelkedően

⁵⁹ FODOR ÁRPÁD (1920): *A jó szív nevelése*. Országos Állatvédelmi Egyesület, Budapest, 3.

⁶⁰ TOMCSÁNYINÉ Cz. (1920) i.m. 67-68.

⁶¹ BENEDEK E. – KÖRÖSI H. – TOMCSÁNYI J. (1923, szerk.): *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák III. osztálya számára*. Lampel Kiadó, Budapest, 24-27.

⁶² BENEDEK (1922) i.m. 140-141.

fontos volt, hogy a gyermekek megértsék, mennyire helytelen cselekedet az állatok kínzása. Ennek megfelelően a vizsgált tankönyvek közül nem volt olyan, amely valamely formában erre fel ne hívta volna a diákok figyelmét.

Összegzés

Végezetül elmondható, hogy a Horthy-kori olvasókönyvek bővelkedtek az erkölcsi nevelést segítő olvasmányokban, versekben és az ezeket kiegészítő képi ábrázolásban. Az általuk biztosított műfajbéli lehetőségeket maradéktalan kihasználták a szerzők, hogy szólások, mondások, mesék, elbeszélések, legendák, mondák, versek és képek formájában is megszólítsák és terelgessék a gyermekeket a helyes viselkedés irányába. A tantervekben leírt erkölcsi nevelési elvek teljes egészében megjelentek az irodalomkönyvekben, legfőképpen a becsületes, a szorgalmas és szívesen dolgozó, a természetes becsülő, a hazáját szerető és érte bármikor életét feláldozó ember eszménye táru elénk a két világháború dokumentumaiban.

Irodalomjegyzék

- BENEDEK E. (1922): *Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára*. Lampel Kiadó, Budapest
- BENEDEK E. – KÖRÖSI H. – TOMCSÁNYI J. (1923, szerk.): *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák III. osztálya számára*. Lampel Kiadó, Budapest
- BENEDEK E. – KÖRÖSI H. – TOMCSÁNYI J. (1924, szerk.): *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. Lampel Kiadó, Budapest
- ERDEY Ferenc (1926): *Új utak erkölcsitanításunk rendszerében*. Árpád Részevnyársaság Könyvnyomda, Kalocsa
- FODOR Árpád (1920): *A jó szív nevelése*. Országos Állatvédelmi Egyesület, Budapest
- GERGELY J. (1999): *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*. Pannonica Kiadó, Budapest
- HEGEDŰS M. – TÓTHPÁL J. (1984, összeáll.): *Népiskolai tankönyvek 1867-1945*. OPKM, Budapest
- MÓCSY A. – PETROVÁČZ J. – WALTER Gy. (1925): *Második olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest
- NAGY T. P. (1936): *Betűbokréta. Új ABC a katolikus népiskolák első osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest
- Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1936.
- Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1929.
- PÁLMAI J. (2017a): *Vallási nevelés a két világháború közötti pedagógiai dokumentumokban*. In: FEHÉR Á. – MÉSZÁROS L. (szerk.): „...et vocavit vocatione sua sancta” *A pedagógiai hivatás a keresztény nevelésben*. Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác, 251-270.
- PÁLMAI J. (2017b): *A hazafias nevelés elemei a Horthy-kor pedagógiai dokumentumaiban*. In: *Honvédségi Szemle*, 1. sz. 92-101.
- TOMCSÁNYINÉ Cz. R. (1920, szerk.): *A magyar gyermek első könyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztály számára*. Lampel Kiadó, Budapest
- TOMPA M. (1922): *A gazdag*. In: BENEDEK E.: *Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára*. Lampel Kiadó, Budapest, 203-205.
- Tanterv az elemi népiskola számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1925.
- Tanterv az elemi népiskola számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928.
- VANYÓ József (2002): *A Magyar Hiszekegy születése*. In: *História*, 1. sz.